

Celeste Lupus

EUROPA'S ONDERGANG

De bittere tranen van Sarah Windekind

Roman

Uitgeverij Aspekt

I

De historicus Johan Kleijn was beroemd geworden met zijn magnus opus *ONZE BROZE BESCHAVING*. In het dagblad *MET OPEN VIZIER* was ooit een stuk van hem verschenen luidende als volgt:

WEG MET DE PAARLEN

Wij hebben een minister, een econoom, die de portefeuille cultuur beheert. Wie daarop gekomen is blijft een raadsel, want men heeft de man nimmer kunnen betrappen op de geringste belangstelling voor dit verschijnsel. Voor het volksdeel dat hij vertegenwoordigt is zijn portefeuille niet meer dan een vies woord. Het wordt vereenzelvigd met een gang van zaken waar zij geen boodschap aan hebben, waar zij zich buitengesloten voelen, een drukdoenerij om te laten voelen dat zij de mindere zijn. Als zij ermee geconfronteerd worden wenden zij zich af, halen hun neus op of richten vernielingen aan. De minister beziet de opdracht op zijn manier en laat zich leiden door 'de waarde van iets wordt bepaald door de meerderheid'. Zo komt hij op voor de volkskunst. De rest is bijzaak en kan naar de prullenbak, de meerderheid vindt het maar niks. Heeft hij gelijk? Waarom wordt er zo over gedacht?

Om met de deur in huis te vallen, dat vloeit voort uit aanleg en ontwikkeling. Aanleg is voor de ontwikkeling bepalend en ongelijk verdeeld. Het kan niet herverdeeld worden zoals de communisten na de Russische revolutie deden met aardse bezittingen van adel en bourgeoisie. Vele pogingen zijn daartoe gedaan, met averechts resultaat. De televisie bewijst het. Volkskunst kenmerkt zich door weinig oorspronkelijkheid. Het bewandelt platgetreden paden zonder veel toevoeging. Voor de brede massa is het nieuw omdat het van het andere geen weet heeft. Het heeft daarom dezelfde bekoring als kunst voor de ontwikkelde mens. Dat laatste kenmerkt

zich door het nieuwe, het oorspronkelijke. Het is geen aftreksel van wat een ander bedacht heeft. Het vermijdt herhaling om de herhaling. In de serieuze muziek is de minimal music opgedoken, dat her en der geestdrift wekt. Het is zoiets als volkskunst. Het is als een wassen beeld, heeft begin noch einde en mist daardoor ieder verhaal.

Die minister met in zijn portefeuille het bevorderen van de cultuur meent dat als de massa er zijn neus voor ophaalt het geen ondersteuning verdient. Dan is het misschien iets voor de rijken die het gemakkelijk kunnen betalen. Maar geldelijke rijkdom heeft weinig te maken met cultuur. Een rijk iemand is niet vanzelf een cultuurmens. Dat in het Concertgebouw sommigen, om er zaken te doen, de pauze verkiezen boven de muziekuitvoering, biedt daarvan een zekere bevestiging. Wat de minister doet is het omgekeerde van paarden voor de zwijnen werpen, wat betekent het goede doen voor mensen aan wie het niet is besteed. Deze minister weigert het goede te doen voor hen aan wie het is besteed. Hij miskent de plaats van de begaafde mens zonder wie de niet begaafde mens in armoede zal leven. Men zegt dan dat hij de kip met de gouden eieren slacht. Hij vergist zich in de cultuur als het geestesproduct van een kleine elite, vaak zonder geld, vaak met weinig middelen van bestaan, zonder wie het leven geen vorm heeft, een lege huls, een woestijn is, waar de barbarij welig tiert.

Onze minister heeft duidelijk willen maken dat hij het anders ziet. Hij is de voortrekker van de hordemens!

Het leek erop of Johan Kleijn de schrijver Frederik Willem Bertrams had willen bijvallen. Over de laatste was een rel ontstaan omdat die zich tekort gedaan voelde doordat de minister hem met de toekenning van een literaire prijs tienduizend gulden door de neus had geboord. Bertrams was als schrijver bekend geworden door romans en geschriften over de oorlog. Daarin zette hij zich af tegen iedere vorm van heldendom, in zijn geval het verzet. Na aanvankelijk protest waren er die het verbale geweld van Bertrams begroetten als het nieuwe geluid. Hij zou de literatuur weer sporen geven, domineesland de oren wassen. De werkelijkheid was anders dan het gekleurde verhaal van gediplomeerde geschiedschrijvers. Het geloof in heldendom van hen die opstonden tegen de gehate Duitse bezetter moest op de schop. Door de omstan-

digheden waren ze erin gerold. Zijn aanvallen op gelouterde persoonlijkheden wierpen vruchten af. Hij haalde ze van hun voetstuk en klom er zelf op. Zo verleende hij zich een status te mogen oordelen *jenseits von Gut und Böse*.

In een vraaggesprek met de krant zette Johan Kleijn het misverstand over zijn bijval ten gunste van Bertrams recht. Zijn stuk over de minister had niets met Bertrams te maken. Integendeel, hij gunde Bertrams zijn succes, maar bekritiseerde hem wel degelijk. Hij lichtte dat toe aan de hand van de verguisde vooroorlogse schrijver Jan H. Eekhout. Die was eind jaren dertig een gewaardeerd schrijver en dichter die in staat zou zijn de volksverbeelding haar juiste plaats te geven. Anders dan Bertrams koos Eekhout niet voor het absurde, door herkenbare tafereelen te plaatsen in onherkenbaar verband, een beproefd middel om als onbekend schrijver het ingedutte schrijverswereldje wakker te schudden. Eekhout trachtte bij de les te blijven. Hij kon zich niet voorstellen dat zijn christelijk geloof geen weerklank zou vinden, dat zoiets bezijden de waarheid zou zijn.

Maar door zijn opstelling in de oorlog had hij diep door het stof moeten, een tienjarig schrijversverbod opgelegd gekregen. Wat had hij misdaan? Zijn angst voor het bolsjewisme, na de Russische inval in Finland in 1939, had hem ertoe gedreven in het Duitsland van Hitler een beschermer te zien. Zonder zich aan gruwelijkheden te hebben overgegeven had hij zich geleend als propagandist voor de Duitse zaak. Een schrijver als Anton van Duinkerken had zich erover verbaasd dat hij zich daarmee had ingelaten. Zijn vermeende achterstelling bij links gerichte schrijvers kon een rol gespeeld hebben. Toch kon men Eekhout verwijten zijn ogen gesloten te hebben voor het slechte in de mens. In zijn proces na de oorlog zei hij daarover, in huilen uitbarstende, dat hij in verwarring was geraakt, in een droom geleefd had. De naam Eekhout was en bleef bezoedeld. Voor een schrijver die de verkeerde richting had gekozen golden geen verzachtende omstandigheden.

Maar over Bertrams wist Johan Kleijn het volgende te vertellen. Bertrams was, twintig jaar jonger dan Eekhout, negentien jaar toen de oorlog uitbrak. Zijn eerezucht als schrijver erkend te worden moest hem ertoe gebracht hebben zich al vroeg vrijwillig te melden bij de Duitse

Kulturkammer. Ook om zich, wederom vrijwillig, te melden om te werken voor het verkeerde Duitsland. Na de oorlog gold dat als landverraad, in wezen hetzelfde vergrijp als waarvoor Eekhout na de oorlog een tienjarig schrijversverbod opgelegd kreeg. Bertrams verzweeg dat, gooide in plaats daarvan in het vaderlandse schrijverswereldje zijn kont tegen de krib, stelde zich boven iedereen. Natuurlijk boven de vijand, al sprak hij dat niet uit. Integendeel, het gelauwerde verzet moest het ontgelden en hij ontpopte zich als de groot-inquisiteur die de betrekkelijkheid van het overwinnaarsgelijk liet zien.

Na het vraaggesprek met Johan Kleijn ging het niet goed meer met Bertrams. Die probeerde nog wel als schrijver zijn blazen op te poetsen. Hij verwaarloosde zijn aanstelling op de universiteit, misbruikte die om zijn schrijverschap te bekostigen. Toen hem dat verweten werd had hij verontwaardigd zijn biezen gepakt, wel met een duistere financiële regeling waarmee de universiteit akkoord was gegaan om van hem af te zijn. Daarna verkeerde hij in het buitenland waar hij nog een onbeduidende roman het licht liet zien. Voor het overige leverde hij bijdragen aan Nederlandse bladen om daarin tekeer te gaan tegen het benepen vaderland.

Het ongenoegen over Bertrams begon op te spelen. De volgende citaten spraken boekdelen:

Een te groot ego... Van bescheidenheid heeft hij nog nooit gehoord... Een kort lontje... Zelden bevalt hem iets en put daar inspiratie uit... Hij munt uit door veel te zeggen en weinig te onthullen... Hij put zich uit in beweringen, zorgvuldig gekozen opdat ze niet op waarheid getoetst kunnen worden... Verliest zich in breedspakige beweringen die voor de hand liggen... Hij toont zich aldus als een lichtgeraakt iemand met wie het kwaad kersen eten is... Bang voor het gebruik van welwillende woorden en als dat het geval is zich te buiten gaat aan potsierlijke aanbidding... Het schelden heeft voor hem een bekoring dat een orgasme te boven gaat... Zijn fantasie beperkt zich tot onwaarschijnlijke toestanden... Hij meent er in te slagen zijn methodiek als schrijver te kunnen verhullen, namelijk dat alles het tegendeel is van wat er staat... Waar geen ziel is vallen beschrijvingen in een bodemloze put... Wat onthuld wordt blijkt niet te bestaan... De we-

tenschap bleek een stiefkind... Zijn definitie van een roman toont het onvermogen buiten zichzelf te treden... Zijn bezetenheid voor de fotografie is een vlucht voor de waarheid over zichzelf..

Uiteindelijk waren velen het erover eens. Bertrams had zich in de oorlog weinig heldhaftig gedragen. In feite kon hij met Jan H. Eekhout op één lijn gesteld worden. Bertrams had geen schrijversverbod gekregen, hij was, anders dan Eekhout, nog geen gearriveerd schrijver en zijn opstelling in de oorlog was niet bekend. Integendeel, hij mocht tekeergaan tegen hen die hun leven gewaagd hadden. In plaats van gewetenswroeging werd zijn verkeerde keuze een wrok die zich ontladde in polemieken tegen hen die gelauwerd waren.

Op het laatst van zijn leven werd Bertrams ernstig ziek en was tot een pennenvrucht niet meer in staat. Zo bleef iedereen verstoken van het antwoord op de vraag of hij het op had kunnen brengen te biechten zoals Jan H. Eekhout deed in zijn boek *Vlucht naar de Vijand*, verschenen in 1954 toen zijn tienjarig schrijversverbod was opgeheven.

II

In een tuinkamer zaten drie jongens wat onderuit gezakt in versleten rieten stoelen. Het was het huis van één van hen, Niels Kleijn, de zoon van de beroemde historicus Johan Kleijn, met zijn vrienden Pol Zwart en Jaap Roodhuis. Hoewel de tuin er fraai bijlag had het uitzicht niet hun aandacht. Ze verkeerden in de leeftijd dat het oordeel begon op te spelen. Zo hadden ze elkaar ook gevonden. Pol liet zich ontvallen:

‘Die Marokkanen mogen best wat meer eelt op hun ziel hebben. Is dat zo, is de oproep “minder Marokkanen” beledigend, een politicus onwaardig?’

De jongens zwegen. De uitspraak van de rechtbank over de politicus Ger Wanders had hen in verwarring gebracht. Pol weer:

‘Willen we er meer soms? Hoeveel mensen stemmen wel niet op hem. Waarom mag je de dingen niet bij de naam noemen?’

Niels: ‘Het is maar hoe je het zegt. Ik las over die partijvoorman Pluiswinkel dat die zo handig was in het debat. Hij kon iemand aardig noemen en hem tegelijkertijd een tik op de vingers geven. Volgens mij een slimme manier om iemand geen gluipeerd te hoeven noemen.’ De jongens zwegen weer.

Jaap: ‘Die Italianen hebben er toch ook geen last van dat we ze spaghettivreters noemen.’

Niels: ‘Nou, sommige wel hoor. Die kun je maar beter niet tegenkomen.’

Pol: ‘Zouden die luitjes zich nooit afvragen waarom ze zo genoemd worden? Meteen beledigd en dan maar rond om zich heen slaan.’

Niels: ‘Als ik werd uitgescholden zei mijn moeder altijd ‘je moet je er niets van aantrekken.’ Als ik vroeg waarom niet zei ze “dan geef je ze gelijk”’.

De jongens zwegen opnieuw.

Jaap: 'Dus die Marokkanen die zich beledigd voelen zouden volgens jou moeder eruit moeten.' De jongens lachten.

Pol: 'Maar Wanders vaart er wel bij in de peilingen.' Peinzend: 'Raar dat populisme. Onze geschiedenisleraar zei dat het gevaarlijk is. Hij gaf het voorbeeld van het rampjaar 1672, toen de Republiek der Verenigde Nederlanden werd aangevallen door Engeland en Frankrijk en door de bisschoppen van Munster en Keulen. De regering was radeloos, het land reddeloos en het volk redeloos. Als ratten kwam het gepeupel uit hun krotten en keldertjes de straat op, ze schreeuwden om wraak tegen de regering die het op zijn geweten had, het werd een volksoproer. Ze schreeuwden om de prins van Oranje, die was afgezet als stadhouder. Ze hebben toen de regenten, de gebroeders Johan en Cornelis de Wit opgehangen aan de deur van de Gevangenenpoort in Den Haag. Een oproerkraaiër heeft nog een oog ingeslikt. Het was het einde van het eerste stadhouderloze tijdperk. Want de nazaat van Willem de Tweede, Willem de Derde, werd benoemd tot kapitein generaal en die ondernam een veldtocht naar het zuiden om de Fransen onder Lodewijk de Veertiende een kopje kleiner te maken. Michiel de Ruyter, die al vijf jaar eerder de ketting bij Chatham had gebroken, de Theems op was gevaren en Londen in brand had gestoken, versloeg de Engelsen op zee. In het noorden sloegen de Groningers onder Rabenhaupt de aanval af van Bommen Berend, de bisschop van Munster. De bisschop van Keulen hield het toen ook maar voor gezien.'

Jaap: 'Wat heeft dat te maken met het populisme van Wanders?'

Pol: 'Ja dat weet ik ook niet. Het volk stond toen op tegen de regenten.'

Niels: 'Dus dat gebeurt nu ook weer. Logisch dat die regenten daar niet blij mee zijn.'

Jaap: 'Wie zijn nu de regenten? Wanders dus niet. Zou het volk nu ook redeloos zijn? Omdat ze minder Marokkanen willen?'

Niels: 'Toch raar. Democratie is er voor het volk. Maar als het volk het niet meer pikt is dat tegen de democratie. Want die Wanders is een gevaar voor de democratie, zeggen ze.'

Pol: 'De geschiedenisleraar zegt het volk moet vertegenwoordigd worden door bekwame mensen.'

Jaap: 'En die Wanders is niet bekwaam?'

Niels: 'Die geschiedenisleraar weet niet wat hij zegt. Was Hitler bekwaam soms? Heb je de tv-serie De Oppositie gezien? Die politici zijn allemaal hetzelfde. Hondsbetruaal en het altijd oneens met de ander.'

III

Pol Zwart en Niels Kleijn hadden niet bij elkaar op school gezeten. Ze kenden elkaar uit het De Mirandabad. Eens was daar met verschillende scholen een zwemwedstrijd. Pol Zwart was winnaar en Niels Kleijn tweede. Ze stonden naast elkaar op het podium. Daarna hadden ze samen hun baantjes getrokken. Na het zwemmen aten ze een gevulde koek of een worstenbroodje met een glas chocomel en praatten nog wat. De jeugd zoekt graag naar iets wat er niet is en misschien kwam het daardoor dat zij samen optrokken. Voor de hand lag dat niet want Niels was bedachtzaam en Pol eerder praktisch, doortastend. Jaap Roodhuis zat bij Niels in de klas op het Vossius en was er later bij gekomen.

Beiden hadden een heimelijke bewondering voor Pol die ooit op de kermis met de beer had gevochten. Die onverschrokkenheid was een moeilijk te doorgronden raadsel. Ook zoals hij het zelf verteld had. Op de kermis was een tent en daarvoor een podium met een man en een beer aan een ketting. Binnen in de tent lieten ze de beer kunstjes doen en een hond kon door een hoepel springen. De man riep luidkeels naar het publiek dat als iemand met de beer wilde vechten hij tien gulden kreeg. Pol had meteen zijn hand opgestoken en mocht het podium op klimmen. Daar stond hij breeduit lachend naar zijn vrienden beneden die het dunnetjes in de broek deden.

Niels en Jaap waren daar niet bij. Pol ging om met eenvoudige jongens uit het volk die het zelf moesten zien te rooien. Hij moest zich aangetrokken voelen tot het primitieve dat wortelt in iedere mens. De drang naar zelfbehoud, het besef alleen te zijn op de wereld, al waren ze nog met zovelen. Het was dat robuuste, het zich niet verschuilen achter een ander, dat Niels en Jaap in Pol moest hebben aangesproken. Dat vechten met die beer was slecht afgelopen, want die had hem meteen een klap gegeven waardoor zijn arm bijna was gebroken. De spullen-